

ZELENO IZVJEŠTAVANJE NA PRIMJERU KOMPANIJA KOJE SE KOTIRAJU NA MNSE – KVALITATIVNA ANALIZA

Ivana Ivanović¹, ivivanovic9@gmail.com

Apstrakt. *Klimatske promjene predstavljaju jedan od najvažnijih globalnih izazova našeg vremena, sa dalekosežnim posljedicama po prirodno okruženje, društvo i ekonomiju. U svjetlu najnovijih promena kompanije sve više preispituju svoje strategije i poslovne modele, kako bi se prilagodile novim uslovima i obezbijedile održivo poslovanje. Cilj istraživanja je da prikaže razvoj finansijskog izvještavanja u kontekstu finansijskih i nefinansijskih informacija, sa posebnim fokusom na zaštitu i održivost životne sredine. U skladu s crnogorskom regulativom finansijski izvještaji predstavljaju skup finansijskih iskaza i drugih pratećih izvještaja koji obuhvataju i izvještaje menadžmenta, mišljenja i druge isprave. Kako je izvještaj menadžmenta zakonom uveden 2017. godine, kao jedini javno dostupni izvještaj kompanija, a ujedno i obavezni, koji sadrži podatke o životnoj sredini, dio ovog izvještaja koji se odnosi na životnu sredinu predstavlja predmet analize u ovom radu. Istraživanjem je obuhvaćeno 17 kompanija u Crnoj Gori koje ulaze u sastav dva indeksa crnogorske berze MNSE 10 (blue chip) i MONEX, za period od 2017. do 2023. godine, čime je obuhvaćeno 60% prethodno navedene populacije. Ovaj način istraživanja je prvi u nizu, te stoga pruža uvid u stanje zelenog izvještavanja u Crnoj Gori i doprinosi analizi stanja zelenog izvještavanja u zemljama u razvoju.*

Ključne reči: zeleno izvještavanje, održivo poslovanje, zaštita životne sredine, kvalitativna analiza.

GREEN REPORTING ON THE EXAMPLE OF COMPANIES LISTED ON THE MNSE – A QUALITATIVE ANALYSIS

Abstract. *Climate change represents one of the most significant global challenges of our time, with far-reaching consequences for the natural environment, society, and the economy. In light of recent developments, companies are increasingly reassessing their strategies and business models in order to adapt to new conditions and ensure sustainable operations. The aim of this research is to present the development of financial reporting in the context of financial and non-financial information, with a particular focus on environmental protection and sustainability. In accordance with Montenegrin regulations, financial reports constitute a set of financial statements and*

¹ Student, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Kamenička 6, 11000 Beograd, Srbija

other accompanying reports, including management reports, opinions, and other documents. Since the management report was introduced by law in 2017 as the only publicly available and mandatory company report containing environmental information, the section of the report related to the environment is the subject of analysis in this paper. The research includes 17 companies in Montenegro that are part of two indices on the Montenegrin Stock Exchange – MNSE 10 (blue chip) and MONEX – for the period from 2017 to 2023, covering 60% of the previously defined population. This type of research is the first of its kind and thus provides insight into the state of green reporting in Montenegro, contributing to the broader analysis of green reporting practices in developing countries.

Keywords: green reporting, sustainable business, environmental protection, qualitative analysis. **JEL classification:** Q56, Q01

1. Uvod – o značaju zelenog izvještavanja

Prema Steffenu et al. (2015), savremeni način proizvodnje, kao i potrošnje, uslovljava pojavu sve većih rizika koji su vezani za narušavanje ravnoteže u prirodi čime se utiče na ubrzavanje klimatskih promena. Veza između klimatskih promjena i održivog poslovanja je duboka i dvosmjerna. Klimatske promjene predstavljaju značajan izazov za poslovanje, jer mogu ugroziti operacije i profitabilnost kompanija. S druge strane, poslovne aktivnosti, posebno one koje uključuju visoke emisije gasova sa efektom staklene bašte i neodrživo korišćenje resursa, doprinose pogoršanju klimatskih promjena. Održivo poslovanje, koje uključuje smanjenje emisija, uvođenje energetski efikasnih tehnologija i odgovorno upravljanje resursima, postaje ključ za ublažavanje klimatskih promjena i osiguranje dugoročne stabilnosti i prosperiteta za kompanije i društvo u cjelini.

U eri u kojoj se vijesti šire jako brzo zahvaljujući internetu i društvenim mrežama, investitori, vlade kao i cjelokupno društvo sve više zahtijevaju da organizacije budu odgovorne i transparentne u pogledu svojih aktivnosti svim zainteresovanim stranama, a ne samo vlasnicima (Abeysekera, 2013, p.8). Danas, investitori nisu samo zainteresovani za finansijski učinak, već i za informacije o tome kako ulaganja kompanija utiču na životnu sredinu i društvo (Abeysekera, 2013, p.8). Kako su ekološka pitanja dobila na značaju poslednjih godina, njihove implikacije poslovanja postaju sve razumljivije, pa je sve veći broj argumenata koji ističu njihovu važnost za kompanije kao i cijelo društvo (Tregidga and Laine, 2022).

Clarkson et al. (2013) pokazuju da dobrovoljno objavljivanje podataka o životnoj sredini može povećati vrijednost kompanije. Oni tvrde da dobrovoljna objavljivanja podataka o životnoj sredini mogu pružiti

inkrementalne informacije o konkurentnosti kompanije i njenom očekivanom budućem učinku. Dakle, objavljivanje podataka o životnoj sredini može se posmatrati kao dobar „signal“ za investitore.

Tabela 1. Evolucija integrisanog izveštavanja o finansijskim i nefinansijskim informacijama (modifikovano prema Hahn and Kuhnen, 2013)

Hronološki pregled	Tip izvještaja	Šta prikazuje
Prije 1970	Finansijski izvještaj	Isključivo finansijska dimenzija
1970te i 1980te	Finansijski izveštaji izolovani od društvenih i/ili ekoloških informacija	Isključivo finansijska dimenzija; Razmatra samo jednu dimenziju održivosti (društvene i/ili ekološke)
1990te	Finansijski izveštaji. Izveštaji o održivosti s obzirom na društvene i informacije o životnoj sredini	Isključivo finansijska dimenzija; Razmatra dvije dimenzije održivosti (socijalna i životne sredine)
2000te	Prvi godišnji izveštaji koji nastoje da se integrišu finansijske informacije i informacije o održivosti.	Razmatra vrednovanje finansijskih i nefinansijske informacije samo u jednom kontekstu
Trenutno stanje	Integrirano izveštavanje	Razmatra vrednovanje tri dimenzije održivosti, finansijska, ekološka i društvena, samo u jednom kontekstu

Izvor: Hahn and Kuhnen, 2013

Kroz integrirano izveštavanje daje se naglasak na važnost nefinansijskih podataka, gdje se ističu i podaci o održivosti. Integrirano izveštavanje je nastalo 2010. godine kao odgovor na rastuću tražnju zainteresovanih strana za širim spektrom informacija korisnih za odlučivanje (Wild and van Staden, 2013, p. 3; Deloitte, 2012, p. 7; Abeysekera, 2013, p. 12). IIRIC (*International Integrated Reporting Council*) navodi da integrirano izveštavanje kombinuje

elemente informacija koje se trenutno izvještavaju u odvojenim lancima izvještavanja (finansije, komentari menadžmenta, upravljanje i održivost) u koherentnu cjelinu i pokazuje povezanost među njima. Takođe, integrisano izvještavanje objašnjava kako sve prethodno navedene informacije utiču na sposobnost organizacije da stvori i održi vrijednost u kratkom, srednjem i dugoročnom periodu (Deloitte, 2012, p. 8; Van Zyl, 2013, p. 908). Kako bi što bolje razumjeli evoluciju finansijskog izvještavanja, od izvještaja koji su imali isključivo finansijsku dimenziju do izvještaja koji uzimaju u obzir tri dimenzije (održivost, finansije i ekološku i društvenu), dat je hronološki prikaz u tabeli broj 1. Okvir održivog, odnosno zelenog izvještavanja definisan je od strane više organizacija. U nastavku su navedene neke od njih.

Smjernice The Global Reporting Initiative (*GRI*) su široko zastupljene i smatraju se de facto međunarodnim standardom za izvještavanje o održivosti². Zatim, pored *GRI* zastupljen je i King Reports o korporativnom upravljanju sa sjedištem u Južnoj Africi, koji je dobio međunarodno priznanje.³ Prilikom pregleda literature nailazi se na nezavisnu, nevladinu, međunarodnu organizaciju The International Organization for Standardization sa članstvom 167 nacionalnih tijela za standardizaciju.⁴ Takođe i AccountAbility, neprofitna organizacija sa članstvom koja je pokrenuta 1996. godine da promoviše održivost. Ona čini globalnu mrežu privatnih i javnih institucija.⁵

2. Metodologija

Analiza sadržaja je jedna od tehnika koja se koristi za kvalitativna istraživanja. Cilj kvalitativne analize sadržaja je sistematski transformisati veliku količinu teksta u visoko organizovan i koncizan sažetak ključnih rezultata (Erlingsson and Brysiewicz, P., 2017, p. 94).

Poštujući navedeni pristup, u ovom radu su prvo klasifikovane jasno sve kategorije pojmova. Zatim se pristupilo prikupljanju podataka koje je realizovano sistematično pregledanjem Izvještaja menadžmenta koji su predmet ove analize sadržaja, gdje mora biti jasno da stavka pripada ili ne pripada određenoj kategoriji. Istraživači kvalitativnom analizom treba da potvrde pouzdanost korišćenih instrumenata, kako bi osigurali da dobijeni rezultati omogućavaju valjane zaključke. (Guthrie, J., & Abeysekera, I., 2006, p.120).

² <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language>

³ <https://www.iodsa.co.za/page/king-iv>

⁴ <https://www.iso.org/home.html>

⁵ <https://accountability-framework.org/>

Kod analize sadržaja razlikuju se tri pristupa: konvencionalni (*conventional*), usmjereni (*direct*) ili sumativni (*summative*) (Hsieh, H. F., & Shannon, S. E., 2005, p. 1277). **Konvencionalni pristup** se koristi na način što se prvo definišu kodovi, zatim se kodovi grupišu u podkategorije ili kategorije, a kategorije se grupišu u teme. **Usmjereni pristup** polazi od toga da se prvenstveno definiše ono što se želi istražiti (teme), zatim se analizom teksta prepoznaju djelovi koji odgovaraju temama, te se tako označeni djelovi dodjeljuju kategorijama i kodovima. Djelovi teksta koji nisu označeni analiziraju se dodatno sa ciljem da se utvrdi da li mogu ponuditi neku informaciju i dati doprinos istraživanju. Ukoliko može, onda se uvode u analizu. **Sumativni pristup** kvalitativnoj analizi sadržaja počinje identifikacijom određenih riječi ili sadržaja u tekstu sa svrhom razumijevanja kontekstualne upotrebe riječi ili sadržaja. Analiza podataka počinje pretragom pojavljivanja ciljanih riječi.

Tabela 2. Glavne razlike u kodiranju između tri pristupa analizi sadržaja

Tip analize sadržaja	Analiza počinje sa	Vrijeme definisanja kodova ili ključnih riječi	Izvor kodova ili ključnih riječi
Konvencionalni pristup	Posmatranjem	Kodovi se definišu tokom analize podataka	Kodovi su izvedeni iz podataka
Usmjereni pristup	Teorijom	Kodovi su definisani prije i tokom analize podataka	Kodovi su izvedeni iz teorije ili relevantnih nalaza istraživanja
Sumativni pristup	Ključnim riječima	Ključne reči se identifikuju prije i tokom analize podataka	Ključne riječi potiču iz interesovanja istraživača ili pregleda literature

Izvor: Hsieh and Shannon, 2005, p.1286

Tri tipa pouzdanosti su relevantne za analizu sadržaja: stabilnost (*stability*), ponovljivost (*reproducibility*) i tačnost (*accuracy*) (Krippendorff, 2018, pp. 214-216). Za potrebe analize u ovom radu korišćena je ponovljivost kao tip pouzdanosti. Ponovljivost se odnosi na mjerenje procenta slaganja i to na osnovu koeficijenta Kapa - *Cohens Kappa* (Stemler, 2000, p.3). Ovaj koeficijent predstavlja stepen slaganja između dva ocjenjivača kada oba klasifikuju iste jedinice. Na primjer, dva ili više pojedinaca, koji rade nezavisno

jedan od drugog, primenjuju ista uputstva za analiziranje istog sadržaja. Ovo uključuje jednostavno sabiranje broja slučajeva koji su na isti način kodirani od strane dva ocjenjivača, a nakon toga je podijeljen sa ukupnim brojem slučajeva (Stemler, 2000, p.3).

Obrazac za izračunavanje Kapa je:

$$k = \frac{Pa - Pc}{1 - Pc} \quad (1)$$

gdje je: Pa-količina podataka u kojem se ispitivači slažu, Pc-količina ukupnih podataka.

Landis and Koch (1977, p. 165) su dali predlog benčmarka za interpretaciju rezultata Cohen Kappa koji je naveden ispod u tabeli 3.

Tabela 3. Rang za Kappa statistiku

Kappa statistika	Jačina slaganja
<0.00	Slabo
0.00-0.20	Blago
0.21-0.40	Srednje
0.41-0.60	Umjereno
0.61-0.80	Znatno
0.81-1.00	Skoro savršeno

Izvor: Landis and Koch (1977, p.165)

3. Primjena analize sadržaja u radovima o zelenom izvještavanju i osnovni rezultati

Nakon analize radova Marx and Van Dyk (2011), Deloitte (2012), Van Zila (2013) i Maama and Appiah (2019) u ovom istraživanju usvojena je evaluaciona matrica koja je predstavljena u tabeli 6ovog rada. Analiza sadržaja godišnjih izvještaja prihvaćena je kao najprikladniji metod analize korporativnih zelenih i društvenih praksi izvještavanja kompanija (Deegan et al., 2002; Hossain et al., 2015). Hossain et al. (2015) i Maama and Appiah (2019) objašnjavaju da je analiza sadržaja istraživačka tehnika za donošenje validnih zaključaka na bazi podataka iz datog konteksta.

Tabela 4. Pregled radova sa primjenom metodologije zelenog izvještavanja

Rad	Period (broj godina)	Broj Preduzeća	Metodologija
Gray, R., et.al. (1995)	13	1	analiza sadržaja godišnjih izvještaja
Marx, B., & Van Dyk, V. (2011)	1	10	analiza sadržaja godišnjih izvještaja
Jose, A., & Lee, S. M. (2007)	1	140	analiza sadržaja godišnjih izvještaja
Ahmad, A. (2012)	1	40	analiza sadržaja intervjua i anketa
Van Zyl, A. S. (2013)	2	23	analiza sadržaja godišnjih izvještaja
Goswami, M. (2014)	2	12	analiza sadržaja godišnjih izvještaja
Maama, H., & Appiah, K. O. (2019)	10	23	analiza sadržaja godišnjih izvještaja
Navarrete-Oyarce, et al. (2022)	1	29	analiza sadržaja intervjua

Izvor: sistematizacija autora na osnovu dostupnih izvora uključenih u pregled literature.

Gray, R. et al. (1995) su na osnovu analize zaključili da su društvene i ekološke performanse još uvijek relativno nizak prioritet za kompanije. Nizak nivo izvještavanje je potvrđen i u istraživanju Van Zyl (2013). Studija koja je rađena od strane Ahmad, A. (2012) je ispitala praksu zelenog izvještavanja u Bangladešu. Ohrabrujuće je primijetiti da zemlja u razvoju kao što je Bangladeš ulaže napore da eksperimentiše sa ovom novom oblašću korporativnog izvještavanja. Ova studija je pokazala da su kompanije već uložile mnogo truda u oblasti zaštite životne sredine. Marx and Van Dyk (2011) su u svom istraživanju pokazali da iako je koncept održivosti i izvještavanja o održivosti

prilično dobro uspostavljen u privatnom sektoru, on se još uvijek ne primjenjuje široko u javnom sektoru. Analiza sadržaja izvještavanja o održivosti najvećih subjekata javnog sektora u Južnoj Africi takođe je otkrila da se standard takvog izvještavanja varira od jako dobro razvijenog do veoma lošeg. Izvještavanje o održivosti od strane subjekata javnog sektora empirijski je testirano kroz analizu sadržaja godišnjih izvještaja i izvještaja o održivosti kompanija odabranih za pregled. Navarrete-Oyarce et al., (2022) u svom istraživanju su došli do podatka da samo 4 od 29 kompanija koje su bile predmet istraživanja imaju integrisano izvještavanje, pa se može zaključiti da je još uvijek na niskom nivou.

Jose and Lee (2007) su prvo identifikovali istraživačka pitanja, odabrali uzorak od 200 kompanija i prikupili informacije o njihovim politikama i praksama upravljanja životnom sredinom sa njihovih web stranica. Zatim su koristeći literaturu, smjernice GRI, formulisali kriterijume. Nakon toga, analizirali su korporativne informacije o životnoj sredini i stavili ih u različite kategorije sadržaja. Da bi se obezbijedila pouzdanost i validnost, jedan od istraživača je bio kao primarni koder, dok je drugi istraživač nasumično provjerio nekoliko izvještaja kako bi osigurao pouzdanost. U zaključku rada, između ostalog, navedeno je da su firme svjesne značaja zelenog izvještavanja i rade na razvoju strategije ovog izvještavanja.

Maama and Appiah (2019) nakon analiza sadržaja zaključuju da su u godišnjim izvještajima data samo pozitivna kvalitativna objelodanjivanja u vezi s zelenim izvještavanjem. S druge strane, skoro sve kompanije povećale su kvalitet i količinu objelodanjivanja podataka iz domena uticaja na životnu sredinu tokom godina.

4. Podaci i primjena analize sadržaja na studiji slučaja MSE

U cilju istraživanja prakse zelenog izvještavanja u Crnoj Gori analizirani su Izvještaji menadžmenta za 29 kompanija koje ulaze u sastav dva indeksa crnogorske berze. Izvještaj menadžmenta sadrži finansijske i nefinansijske podatke, a crnogorskom regulativom je propisan kao obavezan od 2017. godine. Analiza u ovom radu je obuhvatila period od 2017. do 2023. godine. Iz posmatrane populacije 17 kompanija je imalo kompletne finansijske izještaje (tabela 5 pa je ovom analizom obuhvaćeno 60% kompanija koja ulaze u sastav ova dva idenkisa. Spisak analiziranih kompanija nalazi se u prilogu 1).

Tabela 5. Pregled uzorka

Industija/Sektor	Broj kompanija na crnogoskoj berzi (populacija)	Kompanije koje ulaze u sastav indeksa MNSE 10 i MONEX(uzorak)	Procentualno učešće uzorka u populaciji	Kompanije iz uzorka koje su imale kompletnu dokumentaciju za analizu	Procentualno učešće analiziranih kompanija u populaciji
Finansije	56	4	7%	1	2%
Industrija	37	9	24%	5	14%
Nafta i gas	1	1	100%	1	100%
Osnovne sirovine	6	0	0%	0	0%
Potrošačke usluge	48	8	17%	4	8%
Potrošački proizvodi	22	1	5%	0	0%
Tehnologija	1	1	100%	1	100%
Telekomunikacije	1	1	100%	1	100%
Usluge	2	2	100%	2	100%
Zdravstvena zaštita	4	2	50%	2	50%

Izvor: obrada autora

Izveštaji menadžmenta su kodirani od strane autora rada i jednog nezavisnog ocjenjivača koji je zaposleni u jednoj od revizorskih kompanija velike četvorke. Da bi bolje razumjeli zadatak, autor i nezavisni analitičar su proučavali i diskutovali o postojećim studijama uključujući Deegan and Rankin (1996), Clarkson et al. (2013), Van Zyl (2013) i Maama and Appiah, K. O. (2019).

Na uzorku najsadržajnijeg izvještaja menadžmenta prosječna međukoderska pouzdanost je bila 0,85 što je veće od referentne vrijednosti (>0.81). Za analizu izvještaja u ovom radu korišćen je usmjereni metod. Obrada podataka urađena je u Qirkos softveru, koji je široko rasprostranjen za kvalitativne analize podataka (Harvey and Powell, 2020, p. 62).

Nakon definisanja uzorka i kodova urađena je analiza svih 119 izvještaja, čiji su rezultati prikazani u tabeli 6.

Generalni zaključak je da je izvještavanje dosta oskudno u pogledu informacija koje se odnose na zaštitu životne sredine i održivost. Nedostaje sadržajnosti kao i konkretnosti prilikom izvještavanja. Većina kompanija na

samom uvodu ima istu rečenicu, koja po mišljenju autora ovog rada nema doprinos ovom vidu izvještavanja, pa kao takva nije ni kodirana: „*Životna sredina je prostor, odnosno prirodno okruženje, vazduh, zemljište, voda i more, biljni i životinjski svijet, pojave i djelovanja: klima, jonizujuća i nejonizujuća zračenja, buka i vibracije, kao i okruženje koje je stvorio čovjek: gradovi i druga naselja, kulturno-istorijska baština, infrastrukturni, industrijski i drugi objekti.*“

Takođe, sve kompanije se u svim godišnjim izvještajima pozivaju na relevantne zakone u Crnoj Gori, tačnije na njihove članove koji definišu njihove bliže obaveze. Međutim, u svemu tome nedostaje ostvrt na trenutnu situaciju poslovanja, odnosno kako i na koji način kompanija sprovodi te mjere propisane zakonom, kao što su održivo korišćenje prirodnih resursa, dobara I energije, uvođenje energetski efikasnijih tehnologija i korišćenjem obnovljivih prirodnih resursa, upotreba proizvoda, procesa, tehnologija koji manje ugrožavaju životnu sredinu, preduzimanje mjera prevencije i otklanjanja posljedica ugrožavanja i štete po životnu sredinu, kontrola aktivnosti i rada postrojenja koja mogu predstavljati rizik ili prouzrokovati opasnost po životnu sredinu i zdravlje ljudi.

U analiziranim izvještajima većina informacija je kvalitativne prirode. Samo nekoliko kompanija sektora potrošačke usluge, industrija (Industrijski transport) i usluge (struja) dalo je kvantitativna objelodanjivanja, odnosno iznos troškova i ulaganja.

Rezultati pokazuju da se u Izvještajima menadžmenta nalazi vrlo malo konkretnih podataka, rezultata i obrazloženja onog što je propisano regulativom. Na osnovu toga stiče se generalni utisak da je većina stvari navedena na način da se pozivaju na zakon, odnosno, na navođenje relevantnih članova koji se odnose na zaštitu životne sredine. A s druge strane, ovo upućuje na odsustvo informacija o nefinansijskim performansama, na konkretnim primjerima.

U nastavku je data detaljnija analiza sadržajnosti izvještaja menadžmenta po sektorima, u pogledu zaštite životne sredine i održivosti, prema broju ispunjenih kriterijuma.

Tabela 6. Rezultati analize sadržaja, po kriterijumima - Izvor: obrada autora u Qirkos softveru

Kriterijumi	Broj dodijeljenih kodova	Broj dodijeljenih kodova (procenat)	Broj obuhvaćenih izvještaja	Broj obuhvaćenih izvještaja (procenat)	Broj preduzeća	Broj preduzeća (procenat)
Informacije o uticajima aktivnosti preduzeća na životnu sredinu	653	57.5	119	100	17	100
Informacije o ulaganjima u obnovljive i neobnovljive resurse	33	2.9	25	21	5	29
Informacije o otpadu i zagađenju poslovanja i postavljeni merljivi ciljevi za smanjenje	124	10.9	62	52	9	53
Informacije o značajnim uticajima transporta proizvoda, robe i uključujući i zaposlene	11	1.0	11	9	12	71
Informacije o primarnom izvoru energije	40	3.5	17	14	5	29
Podaci o sekundarnim i drugim izvorima energije	18	1.6	14	12	3	18
Informacije o porijeklu sirovina i drugih inputa	0	0.0	0	0	0	0
Informacije o inicijativama za obezbeđivanje proizvoda I usluga koji su energetske efikasni ili zasnovani na obnovljivoj energiji, kao I smanjenja energetske potrebe kao posledice ovih inicijativa	33	2.9	21	18	5	29
Informacije o inicijativama za ublažavanje uticaja proizvoda na životnu sredinu i usluge i stepen ublažavanja uticaja	0	0.0	0	0	14	82
Informacije o odlaganju i reciklaži otpada	141	12.4	75	63		0
Informacije o potencijalnom ili stvarnom negativnom, direktnom ili indirektnom uticaju na okruženje uključujući zabrinutost za zdravlje i bezbjednost	0	0.0	0	0	11	65
Informacije o novčanom iznosu kazni i ukupnom broju nenovćanih sankcija za nepoštovanje ekoloških zakona i propisa	81	7.1	58	49	1	6
Informacije o izdacima i investicijama za zaštitu životne sredine	2	0.2	2	2	10	59
Ukupno	1136	100				

Sektor potrošačke usluge (putovanja i turizam) obuhvata najviše kriterijuma (10). Ovom sektoru pripada kompanija koja ima najviše kodova na

nivou cijelog uzorka (u rasponu od 26-29, po godini). U ovom sektoru nalaze se informacije o uticajima aktivnosti preduzeća na životnu sredinu, o ulaganjima u obnovljive i neobnovljive izvore energije, o otpadu i reciklaži, energetske efikasnosti, o primarnim i sekundarnim izvorima energije, o transportu, o potencijalnom ili stvarnom negativnom, direktnom ili indirektnom uticaju na okruženje uključujući zabrinutost za zdravlje i bezbjednost, kao i izdacima i investicijama za zaštitu životne sredine.

Nakon sektora potrošačke usluge, **sektor industrija (industrijski transport i industrijske sirovine)** obuhvata između šest i sedam kriterijuma, po godini. Za razliku od prethodnog sektora, ovaj sektor ne sadrži podatke o ulaganjima u obnovljive i neobnovljive izvore energije, informacije o energetske efikasnosti. Pozitivna stvar je što kompanije koje se nalaze u sektoru transporta imaju najviše informacija o odlaganju otpada: *“Sortiranje, obilježavanje odlaganje otpada na nivou čitave kompanije, (na privremenom skladištu za otpad) u skladu sa zakonskom regulativom i zahtjevima standarda ISO 14001:2015.”*

U ovom sektoru, pored samog poziva na regulativu, preduzeća daju i način sprovođenja odlaganja otpada. U jednom dijelu, navode se i dobavljači koji pomažu prilikom upravljanja otpadom. U nastavku je dat primjer navođenja procedure upravljanja otpadom za jednu od kompanija: *“Ova procedura obuhvata: pravilno prikupljanje, razvrstavanje i predaju otpada; primjenu otpada za ponovno korišćenje ili reciklažu; preduzimanje malih koraka za ostvarenje ušteda energije; smanjenje upotrebe papira; smanjenje potrošnje vode i predaju elektronskog i drugog otpada ovlašćenom operaterima.”*

Nafta i gas je sektor koji spada u prva tri sektora po sadržajnosti i obuhvataju između šest i sedam kriterijuma po godini, pa možemo zaključiti da je kvantitativno sličan sektoru industrije. Za razliku od sektora industrije, on ne sadrži informacije o značajnim uticajima transporta proizvoda, robe, zaposlenih, dok sadrži informacije o energetske efikasnosti.

Sektori telekomunikacije, usluge (struja) i zdravstvena zaštita su na sličnom nivou. Broj kriterijuma koji ispunjavaju je od četiri do pet, od kojih je najsadržajniji sektor usluge (struja). Preostala dva sektora **tehnologije i finansije** imaju najmanji broj kriterijuma, a kreću se od dva do tri, po godini. Sektor finansija daje informacije o uticajima aktivnosti preduzeća na životnu sredinu, informacijama o ulaganjima u obnovljive i neobnovljive izvore, kao i informacijama o izdacima i investicijama za zaštitu životne sredine. Sektor

tehnologije daje slične informacije, samo umjesto infomacijama o ulaganjima u obnovljive i neobnovljive izvore, sektor tehnologije daje informacije o potencijalnom ili stvarnom negativnom, direktnom ili indirektnom uticaju na okruženje uključujući zabrinutost za zdravlje i bezbjednost.

5. Zaključak

Posljednjih godina, informacije o zelenim/ekološkim aktivnostima kompanije dobijaju na značaju. Zainteresovane strane su ne samo vlasnici, već i investitori kao i šira javnost. Zahvaljući regulativi Crne Gore, Izvještaj menadžmenta kao jedan od obaveznih finansijskih izvještaja, obavezuje kompanije da izvještavaju u vezi s zaštitom životne sredine. Kako je detaljnije objašnjeno u radu, ovo izvještavanje se više oslanja na formalnosti u pogledu obaveznih elemenata propisanih zakonom, a vrlo malo ima suštinskih informacija. Rezultati ukazuju na to da su kompanije koje se kotiraju na crnogorskoj berzi još uvijek usredsređene na finansijske infomacije prilikom obaveznog godišnjeg izvještavanja. Ukoliko uzmemo u obzir put razvoja finansijskog izvještavanja, koji sve više teži ka integrisanom izvještavanju, mora se raditi na unapređenju izvještavanja crnogorskih preduzeća u ovom smjeru. U tom smislu, infomacije koje čine ovakav izvještaj moraju biti pravovremene, konkretnije i detaljnije, kako bi kao takve pomogle zainteresovanim stranama prilikom donošenja odluka. Na ovaj način crnogorska privreda bi bila korak naprijed ka novim obrascima za izvještavanja propisanim od strane Evropske unije, kao što je ESG izvještavanje (Environmental, Social and Governance Reporting). Takođe, zaključci ovog istraživanja sugerišu djelovanje Centralne banke, drugih regulatora i supervizora finansijskog sistema u kontekstu daljeg unapređenja izvještavanja o održivom poslovanju, čime se utiče i na povećanje svijesti o njegovoj važnosti.

Literatura:

- Abeysekera, I. (2013). A template for integrated reporting. *Journal of Intellectual capital*, 14(2), 227-245.
- Ahmad, A. (2012), Environmental Accounting and reporting practices significance and issues A case from Bangladeshi Companies. *Global Journal of Management and Business Research*, 12(14).
- Accountability Framework initiative. (n.d.), *Accountability Framework*. Accessed August 30, 2025, from <https://accountability-framework.org/>
- Clarkson, P. M., Fang, X., Li, Y., & Richardson, G. (2013), The relevance of environmental disclosures: Are such disclosures incrementally informative?. *Journal of accounting and public policy*, 32(5), 410-431.

- Deegan, C., Rankin, M., & Tobin, J. (2002), An examination of the corporate social and environmental disclosures of BHP from 1983-1997: A test of legitimacy theory. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 15(3), 312-343.
- Deegan, C., & Rankin, M. (1996). Do Australian companies report environmental news objectively? An analysis of environmental disclosures by firms prosecuted successfully by the Environmental Protection Authority. *Accounting, auditing & accountability journal*, 9(2), 50-67.
- Deloitte (2012), *Integrated Reporting: Navigating Your Way to a Truly Integrated Report*, 2 ed., Deloitte and Touche, Johannesburg.
- Erlingsson, C., & Brysiewicz, P. (2017), A hands-on guide to doing content analysis. *African journal of emergency medicine*, 7(3), 93-99.
- Gray, R., Kouhy, R., & Lavers, S. (1995), Corporate social and environmental reporting: a review of the literature and a longitudinal study of UK disclosure. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*.
- Goswami, M. (2014), Corporate environmental accounting The issue, its practices and challenges A study on Indian corporate accounting practices. *Journal of Business and Management*, 16(5), 36-42.
- Global Reporting Initiative. (n.d.). *GRI Standards – English language*. Accessed August 7, 2025, from <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language>
- Guthrie, J., & Abeysekera, I. (2006). Content analysis of social, environmental reporting: what is new?. *Journal of Human Resource Costing & Accounting*, 10(2), 114-126.
- Hahn, R., & Kühnen, M. (2013), Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research. *Journal of cleaner production*, 59, 5-21.
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005), Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.
- Harvey, J., & Powell, J. (2020), Factors influencing the implementation of self-management solutions in healthcare: an interview study with NHS managers. *British Journal of Healthcare Management*, 26(3), 61-70.
- Hossain, M. M., Chowdury, M. H., Evans, R., & Lema, A. C. (2015), The relationship between corporate social responsibility and corporate financial performance: Evidence from a developing country. *Corporate Ownership and Control*, 12(3), 474-487.
- Institute of Directors in South Africa. (n.d.). *King IV Report on Corporate Governance*. Accessed September 5, 2025, from <https://www.iodsa.co.za/page/king-iv>

International Organization for Standardization. (n.d.). *ISO – International Organization for Standardization*. Accessed September 8, 2025, from <https://www.iso.org/home.html>

Jose, A., & Lee, S. M. (2007), Environmental reporting of global corporations: A content analysis based on website disclosures. *Journal of Business Ethics*, 72(4), 307-321.

Krippendorff, K. (2018), *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications

Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977), The measurement of observer agreement for categorical data. *biometrics*, 159-174.

Maama, H., & Appiah, K. O. (2019). Green accounting practices: lesson from an emerging economy. *Qualitative Research in Financial Markets*, 11(4), 456-478.

Marx, B., & Van Dyk, V. (2011), Sustainability reporting at large public sector entities in South Africa. *South African Journal of Accounting Research*, 25(1), 103-127.

Navarrete-Oyarce, J., Moraga-Flores, H., Gallegos Mardones, J. A., & Gallizo, J. L. (2022), Why Integrated Reporting? *Insights from Early Adoption in an Emerging Economy*. *Sustainability*, 14(3), 1695

Stemler, Steve (2000) "An overview of content analysis," Practical Assessment, Research, and Evaluation: Vol. 7, Article 17. DOI: <https://doi.org/10.7275/z6fm-2e34>
Available at: <https://scholarworks.umass.edu/pare/vol7/iss1/17>

Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., ... & Sörlin, S. (2015), Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *science*, 347(6223), 1259855.

Van Zyl, A. S. (2013), Sustainability and integrated reporting in the South African corporate sector. *Journal of Sustainability Management*, 1(1), 19.

Tregidga, H., & Laine, M. (2022), On crisis and emergency: Is it time to rethink long-term environmental accounting?. *Critical Perspectives on Accounting*, 82, 102311

Wild, S., & van Staden, C. (2013), Integrated reporting: initial analysis of early reporters—an institutional theory approach. In *7th Asia Pacific interdisciplinary accounting research conference* (pp. 26-28).

Primljen (Received): 4.7.2025.

Revidiran (Revised): 7.1.2026.

Prihvaćen (Accepted): 16.1.2026.

Pre štamp (Online First): 31.1.2026.

Prilozi

Prilog 1: Pregled kompanija koje su ušle u uzorak

Naziv	Simbol	Industrija	Sektor
HOTELSKA GRUPA "BUDVANSKA RIVIJERA" AD BUDVA	BUDR	Potrošačke usluge	Putovanja i Turizam
ELEKTROPRIVREDA CRNE GORE AD NIKŠIĆ	EPCG	Usluge	Struja
JUGOPETROL AD PODGORICA	JGPK	Nafta i gas	Proizvodnja nafte i gasa
LUKA BAR AD BAR	LUBA	Industrija	Industrijski transport
PORT OF ADRIA AD BAR	PORT	Industrija	Industrijski transport
CRNOGORSKI ELEKTROPRENOSNI SISTEM AD PODGORICA	PREN	Usluge	Struja
CRNOGORSKI TELEKOM AD PODGORICA	TECG	Telekomunikacije	Fiksne Telekomunikacije
HTP "MIMOZA" AD TIVAT	MIMO	Potrošačke usluge	Putovanja i Turizam
INSTITUT "SIMO MILOŠEVIĆ" AD IGALO - HERCEG NOVI	INSM	Zdrastvena zaštita	Oprema i usluge zdrastvene zaštite
HTP "ULCINJSKA RIVIJERA" AD ULCINJ	ULRI	Potrošačke usluge	Putovanja i Turizam
MARINA AD BAR	MARB	Industrija	Industrijski transport
"PRIMORJE" HOTELS & RESTAURANTS AD TIVAT	PRIT	Potrošačke usluge	Putovanja i Turizam
MEHANIZACIJA I PROGRAMAT AD NIKŠIĆ	MIPR	Industrija	Izgradnja i sirovine
HIPOTEKARNA BANKA AD PODGORICA	HIBP	Finansije	Banka
CENTAR ZA ODMOR, REKREACIJU I LIJECENJE "IGALO" AD	CORL	Zdrastvena zaštita	Oprema i usluge zdrastvene zaštite
CENTRALNO KLIRINŠKO DEPOZITARNO DRUŠTVO AD PODGORICA	CDAP	Tehnologija	Softver i usluge za kompjutere
BARSKA PLOVIDBA AD BAR	PUTE	Industrija	Industrijski transport